

De Strijdpennig van Vooruit: Humor en identiteit bij de socialistische achterban in Gent (1886-1900)

Bart De Sutter

Identiteit en socialistische arbeidersbeweging

Het verloop van de socialistische arbeidersbeweging tijdens de belle époque biedt historici een vruchtbare bodem om aan mentaliteitsgeschiedenis te doen. De spanningen rond de sociale kwestie vinden in die periode een hoogtepunt met de uitbouw van een Belgische Werkliedenpartij (hierna BWP) en de antisocialistische reacties hierop. De pioniersrol van Gent in de socialistische en christelijke arbeidersbeweging maakt van de stad een geliefkoosde casus. Eén van de discussiepunten is in hoeverre het wereldbeeld van socialistische arbeiders anders was of gelijkenissen had met die van hun tijdgenoten uit andere arbeidersbewegingen en in welke mate een verschillende mentaliteit heeft bijgedragen tot een andere ontwikkeling van massabewegingen.

In zijn proefschrift typeerde Vanschoenbeek de Gentse sociaaldemocratische militant als sociaal-antiklerikaal. Antiklerikalisme was volgens hem het belangrijkste element in het mentale kader van de Gentse sociaaldemocraat die daarnaast ook het liberale vooruitgangdenken omarmde.¹ Het antisocialisme was volgens Pasture gestoeld op het verzet tegen een radicalere arbeidersbeweging die de klassenstrijd predikte, in toenemende mate antiklerikaal en antigodsdienstig was, en voor het internationalisme ijverde.² Strikwerda ziet weinig verschil in de sociale achtergrond van socialistische en antisocialistische arbeiders, maar de socialisten slaagden er volgens hem niet in de volledige arbeidersklasse te overtuigen. Het antiklerikalisme zorgde voor een breuk met gelovige arbeiders terwijl dit geregeld een alliantie met een liberale middenklasse mogelijk maakte. De Gentse christelijke arbeidersbeweging

“Helaas, hij is niet meer, hij beminde het volk en bijzonderlijk de vrouwen, voor het stoffelijk welzijn van het volk stichtte hij zijn fabriek waar hij op lang en ongezond werk miljoenen won, die hij in zijn zak stak, O, 15 Voor het zedelijk en verstandelijk welzijn van het volk stichtte hij kringen [werkmanskring 't Heilig Kerst], waar men leerde genever drinken, den slonsen dag verheerlijken en god als den bijzondersten, O, 10”

kon daarentegen alle ‘soorten’ arbeiders aanspreken – behalve dan de antiklerikale.³

Kenmerkend voor recente literatuur over de mentaliteit van ‘de’ Gentse socialist is de aandacht voor het nationaal besef.⁴ Er is een paradigmatisch onderscheid vast te stellen tussen historici die enerzijds de Belgische identiteit van de BWP benadrukken vanwege een graduele integratie in het Belgisch politiek systeem, en, anderzijds, bij de BWP een vijandige houding ontwaren tegenover de idee van een Vlaamse natie.⁵ In zijn onderzoek over massabewegingen in België stelt Strikwerda dat socialistenvanwege hun antiflamingantisme de taalgevoeligheid van Vlaamse arbeiders onbenut lieten zodat katholieke verenigingen erop in konden spelen.⁶ Indien de Gentse socialisten hun antiklerikalisme én antiflamingantisme getemperd hadden, had de beweging wellicht een veel groter deel van de arbeidersklasse kunnen aantrekken en was de antisocialistische reactie minder sterk geweest. Dit antiflamingantisme werd bovendien voornamelijk van boven af opgelegd in weerwil van de *rank and file*.⁷ In navolging van de these van Wils – de historische verstengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging – waren volgens Pasture de regionalistische oriëntering en een identificatie met de Vlaamse beweging ‘vanzelfsprekend’ voor de christelijke arbeidersbeweging en

domineerde bij socialistenvanwege elke andere identiteit.⁸ Deze stellingen worden door Van Ginderachter tegengesproken. De BWP integreerde zich inderdaad geleidelijk in de Belgische politieke gemeenschap maar binnen de socialistische beweging hielden etnische verschillen stand.⁹

Het blijft moeilijk om het belang van bepaalde identiteiten in het wereldbeeld van de Gentse socialistische arbeider in te schatten. Bovendien vertrekken veel studies vanuit een top-down benadering waarbij men vooral oog heeft voor toplui binnen bewegingen. Ondanks een aantal werken blijft de ‘geschiedenis van onderaf’ een ‘minoritaire richting’ in de Belgische historiografie.¹⁰ Veel heeft natuurlijk te maken met de schaarste aan bronnen. “Het is ook onbegonnen zaak te peilen naar het patriotisme aan de basis, in de Volkshuizen om zo te zeggen, om de eenvoudige reden dat we hiervoor nauwelijks materiaal hebben”, zo meldde Vanschoenbeek nog.¹¹

Het is deze lacune die dit artikel wil helpen vullen via een analyse van het wereldbeeld van de Gentse socialistische arbeider op het einde van de 19de eeuw. Door voor het eerst op diepgaande wijze gebruik te maken van de rubriek *Strijdpennig* uit het Gentse socialistische dagblad *Vooruit* willen we van onderaf peilen naar de belangrijkste identiteiten van ‘gewone’ arbeid(st)ers.¹² Bondig gezegd is deze rubriek een tekenlijst waarmee de socialistische arbeidersbeweging geld inzamelde ten voordele van haar dagblad. Om de *Strijdpennig* aantrekkelijk te maken konden militanten hun schenking laten vergezellen van korte mededelingen. Deze werden daarop in de rubriek *Strijdpennig* gebundeld. Aan de hand van een corpus van de *Strijdpennig*, gaande van 1886 tot en met 1900, probeert

deze bijdrage het belang van specifieke identiteiten in het ruimere wereldbeeld af te wegen. De specifieke invalshoek is humor vanuit de veronderstelling dat humoristische uitingen op een freudiaanse wijze impliciete normen en waarden op de voorgrond brengen.

Deze bijdrage vangt aan met een korte status quaestionis van humor als onderzoeksobject en de specifieke bijdrage van de Strijdpennning als bron. Daarna volgt een methodologische uiteenzetting over hoe humoristische mededelingen in de rubriek onderzocht kunnen worden. Uit de analyse zal blijken dat de eind 19de-eeuwse socialistische militant een sociaal-antikerikaal was met weliswaar een genuanceerde houding tegenover het geloof. Aan de nationale kwestie werd weinig aandacht geschonken, wat vragen oproept over de perceptie van de nationale kwestie en taalkwestie aan de basis van de arbeidersklasse.

Humor en de strijdpennning

Humor is een ietwat stiefmoederlijk onderzoeksobject in de menswetenschappen en zeker binnen de geschiedenis. De literatuur wordt voornamelijk door linguïstische en psychologische bijdragen gedomineerd.¹³ Veelal beperken historici zich tot zijdelingse uitwijdingen.¹⁴ Keith Thomas was één van de eersten om via humor veranderende waarden en normen te bestuderen.¹⁵ Tijdens de jaren 1990 groeide de interesse. Peter Burke zag de grap als een interessant onderzoeksveld voor *psychohistory* en cultuurgeschiedenis.¹⁶ In zijn derde volume van *The Bourgeois Experience* belicht Peter Gay – één van de voortrekkers van *psychohistory* – de rol van humor in de controle en uitvoering van agressie.¹⁷ In 1997 verscheen onder redactie van de Nederlandse historici Jan Bremmer en Herman Roodenburg *A Cultural History of Humour*, de neerslag van een conferentie en een eerste collectieve oproep tot opwaardering van historisch humoronderzoek.¹⁸ Een tweede, ditmaal Belgische, oproep volgde een kleine tien jaar later. In *Humor met een Verleden* promootten Marnix Beyen en Johan Verberckmoes humor als middel om collectieve identiteiten te bestuderen.¹⁹ Verberckmoes was met dit werk niet aan zijn proefstuk toe. Met zijn licentiaats- en doctoraatsverhandeling en latere werken is hij één van de weinige Belgische historici

die zich expliciet aan humoronderzoek gewijd heeft.²⁰

Ondanks deze oproepen is er weinig vooruitgang te bespeuren. We kunnen ons hier een viertal bedenkingen bij maken. Humor ernstig opvatten, ten eerste, lijkt een contradictie. Dit uitgangspunt vertrekt echter vanuit het a-priorisme dat elke humoristische uiting weinigzeggend is. Net als elke andere menselijke handeling is humor echter ingebed in bepaalde culturele en sociale codes. Vandaar dat het een volwaardig onderzoeksobject kan en moet zijn.

Een tweede vaststelling is dat historici van de nieuwste tijd ondervetegenwoordigd zijn in het humoronderzoek (dat veel vroegmoderne specialisten heeft aange-trokken). De opkomst van de massamedia in de 19de eeuw biedt nochtans mogelijkheden. Humoristische bladen of rubrieken met cartoons en karikaturen zijn voorhanden. “Le 19e siècle est l’âge d’or de la caricature”, stelt van Ypersele.²¹

Ten derde, laat humor zich niet gemakkelijk definiëren. Bovendien is het moeilijk *post factum* te bepalen of een uitlating humoristisch bedoeld was, wat aanzienlijke interpretatieproblemen voor historici oplevert. Historici grijpen hierdoor snel naar expliciete humoristische bronnen. Daardoor maken ze vaak gebruik van bronnen waarin een bepaalde uiting met zoveel woorden als humoristisch bestempeld wordt. Denk aan etiquetteboekjes (die aangeven welk onbehoorlijk gedrag als humoristisch overkomt), kluchtboeken (die vanuit de genrevereisten humoristisch bedoeld zijn), parlementaire annalen (waarin de notulist aanwijzingen geeft als “(gelach)”) en dagboeken (waarin de auteur humoristische uitlatingen identificeert).²² Hierdoor blijven theoretische beschouwingen vaak achterwege. Weinig auteurs stellen zich de vraag wat humor eigenlijk is, of elke lach op humor wijst, welke functies het heeft, welke rol het speelt in sociale relaties. Een gevolg is dat de representativiteit van historisch humoronderzoek problematisch is. Spontane humoruitingen komen door (zelf)censuur amper in materiële bronnen terecht. Antropoloog Apte merkt bijvoorbeeld op dat maar weinig analyses aangeven in hoeverre het gebruikte materiaal karakteristiek is voor de samenleving waaruit het stamt. Er wordt snel aangenomen dat

grappen wijdverspreid zijn: “Such claims, which are rarely based on statistical validation, appear to reflect the subjective impressions of the researchers”.²³ Roodenburg wijst er op dat kluchtboeken niet vertellen wie aan wie grappen vertelde en op welke manier dit gebeurde. Bepalen uit welke sociale groep de grappen komen, is problematisch.²⁴

Ten vierde, arbeiders lijken geen gevoel voor humor te hebben. Literatuur over arbeiders en humor is amper te vinden. Vaak gaat het dan nog om ‘fysieke’ humor zoals bij politieke charivari, een spottende protestactie waar met behulp van potten en pannen ‘ketelmuziek’ werd gemaakt.²⁵ Een recent themanummer van de *International Review of Social History* (IRSH) werd, opnieuw, opgevat als een aanzet tot de studie van humor en sociaal protest.²⁶

Deze bijdrage, die humor gebruikt als instrument in de analyse van identiteit, wil het met de Strijdpennningrubriek over een andere boeg gooien.²⁷ Ten eerste biedt de rubriek een mogelijkheid om de Gentse socialistische militanten aan het einde van de 19de eeuw van *onderaf* te benaderen. Hoewel eerst verschenen in het Antwerpse blad *De Werker* was het vooral met het Gentse dagblad *Vooruit* dat het potentieel van de Strijdpennning als middel om geld in te zamelen ten volle benut werd. De talloze mededelingen van schenkers (tijdens de belle époque alleen al tienduizenden), de vermelding in het Charter van Quaregnon (1894), en het financieel belang voor het dagblad illustreren het succes. Deze mededelingen – toentertijd ‘zetten’ genoemd – werden via inschrijvingslijsten in socialistische ontmoetingsplaatsen of per post ingezameld en wekelijks per plaats in de krant afgedrukt. Een zet had een vaste vorm en bestond uit de mededeling, de naam of initialen van de auteur (indien die niet anoniem wenste te blijven) en het geschonken bedrag: “Ik ben tevreden over de meeting te Brugge en hoop dat zij vruchten zal dragen, L.V.O., 0,10”.²⁸ Wanneer iemand opeenvolgende mededelingen na elkaar maakte, werd de naam bij de laatste zet vermeld. Militanten schreven en lazen samen hun zetten waarin heel uiteenlopend onderwerpen aan bod kwamen. Samen met de hoeveelheid, het belang voor de socialistische militant én de beweging levert de *Strijdpennning* hierdoor een systematische toegang tot het discours

van Gentse socialistische militanten. Een tweede troef van de Strijdpenningsrubriek is dat het geen humoristische bedoeling had. Hierdoor mogen we veronderstellen dat de humor in de rubriek representatief is voor wat socialistische militanten onder elkaar vertelden. De Strijdpennings toont aan dat ook arbeiders verbale humor hadden.

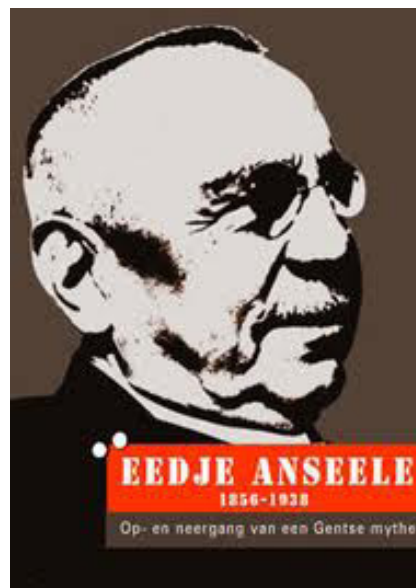
Identiteitsanalyse via humor

Omdat humoristische uitingen niet expliciet worden aangeduid dringt zich echter een definitie van humor op. Deze moet ons enerzijds toelaten humoristische van serieuze uitingen te onderscheiden en anderzijds breed genoeg zijn om ruimte te laten voor de creativiteit van mensen. Zoals ook Beyen en Verberckmoes het stellen menen we dat humor plaatsvindt zodra een omschakeling van een serieuze naar humoristische stemming wordt veroorzaakt.²⁹ De overschakeling komt er nadat aan een gedrag, verhaal, grap, situatie, voorwerp, ... een humoristische betekenis wordt verleend. Deze humoristische identificatie veronderstelt een incongruentie met de sociale 'logica'.³⁰ Incongruentie alleen is niet voldoende – er zijn vele afwijkende sociale gedragingen te bedenken die niet humoristisch zijn – maar bij humor is er altijd een ongerijmdheid met wat als sociaal 'normaal' wordt beschouwd. "For when we laugh we betray our innermost assumptions", stelde Keith Thomas het treffend.³¹ Hierdoor is de studie van humor een nuttige methode om groepsidentiteiten te onderzoeken. De Belgische socioloog Dupréel onderscheidde in dit opzicht *le rire d'exclusion et d'accueil*.³² Bij *le rire d'accueil* is de lach symbolisch voor groepsvorming. Wanneer mensen om hetzelfde gegeven lachen wijst dit op een gedeelde betekenis. De uitsluitende lach daarentegen gaat gepaard met het begrenzen van de groep waarbij diegene die de humor ondergaat uitgesloten wordt. De lach is evenwel geen noodzakelijk ingrediënt aangezien mensen ook zonder humor kunnen lachen – denk aan de slappe lach waarbij men niet kan ophouden met lachen.³³

Het niet-expliciete humoristische karakter van de Strijdpennings dwingt de onderzoeker zelf te bepalen welke zet humor bevat. Aangezien er een incongruentie van de sociale 'logica' in het spel moet zijn, kan humor enkel in zijn maatschappelijke en

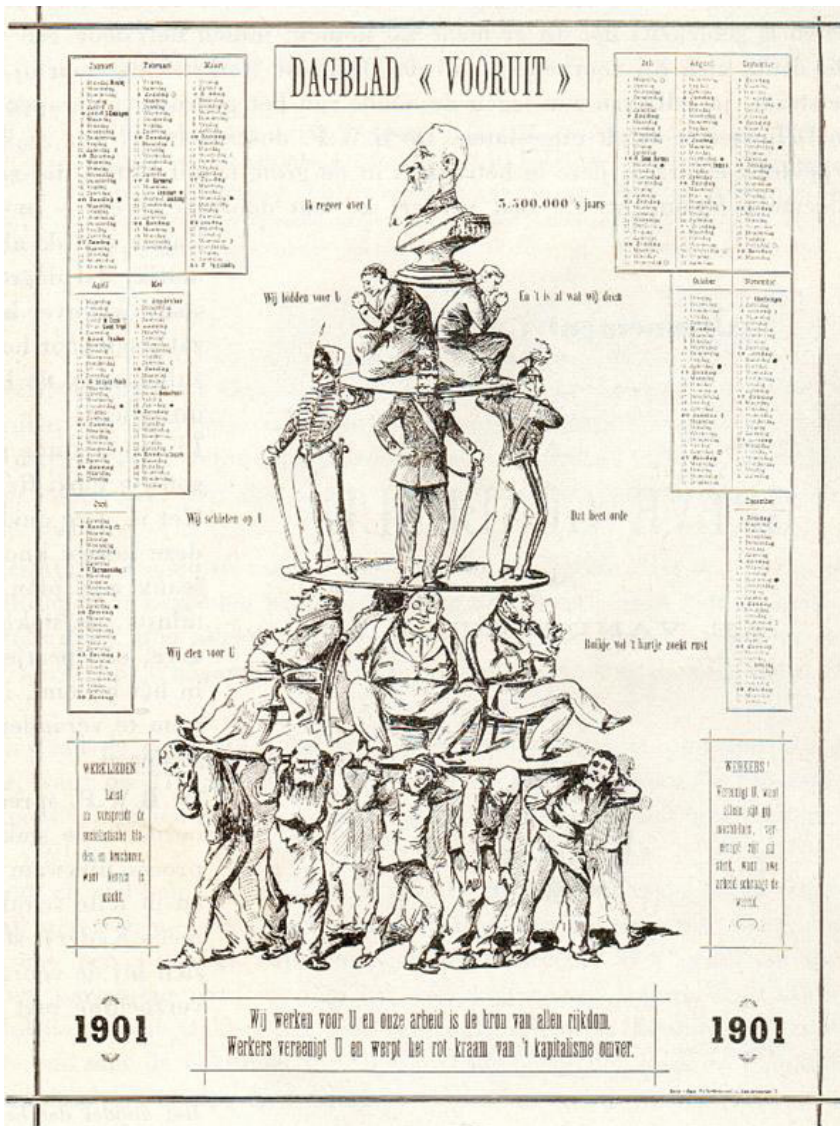
talige context begrepen worden. Wanneer Leopold II in de Strijdpennings 'Pol' of 'Carton' genoemd werd, was dat geen teken van onwetendheid, maar wel een bewijs dat de auteur wist welke betekenissen binnen en buiten de eigen groep courant waren.³⁴ Gebruikmakend van de zogenaamde *humor competence*, de assumptie dat de auteur weet hoe humor gecommuniceerd wordt, veronderstellen we dat wanneer een zet humoristisch begrepen kan worden, de auteur het ook zo bedoeld had.³⁵ Voor een buitenstaander, die de hedendaagse historicus is, is het moeilijk om humor in de mededelingen te ontdekken. Om het schertsen en het schimpen in de rubriek te begrijpen is *thick description* noodzakelijk,³⁶ daarbij gebruikmakend van alle mogelijke informatiebronnen (woordenboeken, idiotica, hagio- en biografieën, literatuur, mededelingen in de rubriek, ...) die de berichten verstaanbaar maken. Volgende zet is hiervoor illustratief: "In n. 7 zal het waaien, tot dat de naaimashienen [sic] zullen draaien, 0,15".³⁷ Deze spottende mededeling slaat op August Lootens die in 1886 nog de *coming man* van de Gentse socialistische arbeidersbeweging was maar een jaar later in ongenade viel nadat hij met Anseele in aanvaring kwam.³⁸ Lootens woonde in de Waaistraat nr. 7.³⁹ De straatnaam werd gebruikt om de spot te laten rijmen. Lootens was namelijk werkzaam bij *Compagnie Singers Naaimachienen* te Brussel, totdat men zijn subversieve ideeën ontdekte.⁴⁰

Daarnaast werd een methode ontwikkeld om identiteiten uit humoristische mededelingen te analyseren.⁴¹ Omdat groepsidentiteit volgens een Wij-vs.-Zij-structuur geconstrueerd wordt⁴², geven de humoristische mededelingen informatie over wie humor hanteert en op wie die gericht is. We moeten, ten eerste, verduidelijken wie onze in-group is.⁴³ Hoewel de namen van auteurs vaak niet te achterhalen zijn, kunnen we toch veronderstellen dat een grote meerderheid van hen 'gewone' arbeiders waren. De organisatie van de Strijdpennings was wellicht in handen van wat Vanschoenbeek de "Praetoriaanse Rode Garde" noemde, de actieve middenlaag bestaande uit bestuursleden-militanten, werknemers van de socialistische instellingen en veteranen van de generatie-Anseele.⁴⁴ Het betrof voornamelijk autochtone, mannelijke Gentenaars en ze waren

overwegend geschoolde of halfgeschoolde industriearbeiders uit de grote bedrijven. De auteurs van de zetten kwamen – hoewel we hun namen niet kunnen achterhalen – waarschijnlijk uit een bredere groep van militante 'gewone' arbeiders.⁴⁵ De basis van de beweging kon immers nauwelijks aan de Strijdpennings ontsnappen. In cafés en socialistische lokalen waren intekenlijsten en strijdpenningsbussen binnen handbereik. Ook al verdienden arbeiders weinig, toch konden ze in de rubriek aan bod komen dankzij 'groepszetten' waarbij ieder een duit in het zakje deed. Indien arbeiders niet uit eigen beweging tot giften overgingen, was er voldoende sociale druk aanwezig om hen over de streep te krijgen. *Vooruit* publiceerde geregeld advertenties waarbij men de lezers tot vrijgevigheid aanspoorde: "Hebt gij 't socialisme, uw eigen, uwe toekomst, uwe kinderen lief, werkers? Zoo ja, geeft dan wekelijks iets, elk in de mate zijner krachten om den kamp voort te zetten".⁴⁶

In een open brief aan *Le Peuple* liet Anseele zien hoe je mensen tot giften kon aanzetten. "Il faudrait [...] faire entrer ces souscriptions hebdomadaires dans les habitudes des compagnons."⁴⁷ Na elke vergadering van eender welke organisatie moest men over de Strijdpennings praten. Verdeling van pamfletten en circulaires tijdens stoeten moesten toeschouwers bewustmaken. Ook op bruiloft- en doopfeesten was er één devies: "Pensez au denier de la lutte".⁴⁸ Deze alomtegenwoordigheid van de Strijdpennings en haar succes tonen de representativiteit van de rubriek voor de socialistische militant. De sociale

druk impliceerde echter niet dat de auteurs van de zetten klakkeloos de partijtjop nabauwden in hun zetten. Integendeel zelfs, herhaaldelijk namen ze een loopje met de redactierichtlijnen.⁴⁹

Ten tweede moeten we de groep kennen tegen wie de humor gericht was. We focussen hierbij op de Ander, met name het doelwit of mikpunt van humor.⁵⁰ Daarbij werd gelet op elementen zoals personen, symbolen, organisaties die door de schenkers als metafoor voor een bepaalde identiteit werden gebruikt. Voor de christelijke arbeidersbeweging gaat dit bijvoorbeeld om het blad *De Lichtstraal*, figuren als Arthur Verhaegen en organisaties als *Algemene Bond van Werklieden en Burgers*. Humor kan zowel op de in-group (bijvoorbeeld door zelfspot) als op een out-group slaan. Vervolgens kunnen aan de hand van de verwoordingstrategieën – de grammaticale en lexicale keuzes die

men bij het schrijven van een mededeling maakt – afleiden met welke (impliciete) betekenissen het mikpunt geassocieerd werd. Het gaat hier om de gehanteerde etiketten – de ‘naam’ die men voor het mikpunt gebruikte – en de handelingen die aan het mikpunt toegeschreven worden. Vaak zijn die antonymisch en is de humor voornamelijk spot. Dit beperkt de analyse van het wereldbeeld aan de ene kant tot identiteiten die de socialistische militant afwijst. Dit hoeft echter geen probleem te zijn want aan de andere kant hebben we hiermee een middel om de perceptie van de Ander goed in te schatten. Aan de hand van het doelwit, de etiketten en de toeschrijvingen kan de achterliggende identificatie bepaald worden. Een voorbeeldanalyse: “Trek ik een slecht nummer, dan zal Carton aan mij een goede roode soldaat hebben, H.T., 0,10”.⁵¹

Het gaat hier om spot met Leopold II die als etiket de spotnaam ‘Carton’ (bordpapieren, gewillig) kreeg opgeplakt, en tegen de conscriptie waarbij men via loting soldaten inlijfde.⁵² Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen het mikpunt van humor en het (beoogde) leespubliek. Spottende opmerkingen verliezen snel hun humoristische waarde eens ze rechtstreeks aan het mikpunt worden verteld. Vandaar dat men steeds voor ogen moet houden dat deze berichtjes in de eerste plaats bedoeld waren voor het leespubliek – vrienden, burens, collega’s, de verbeelde socialist, ... – en niet, zoals hier het geval is, voor Leopold II en het leger. De anonimiteit en de idiosyncratische mededelingen boden overigens bescherming tegen mogelijke represailles waardoor, niettegenstaande haar publieke karakter, de Strijdpennning een plaats was waar schenkers zonder vrees hun meningen konden ventileren.⁵³ De humor in de rubriek is bijgevolg een illustratie van Dupréels *le rire d'accueil* (cf. supra), een groepsversterkende en -bevestigende functie. Bij beide mikpunten is er sprake van een negatieve identificatie zodat we hier te maken hebben met antiroyalisme en antimilitarisme.

Aan de hand van de literatuur en van de kennis van de context waarin Gentse socialistische militanten leefden, kon een hypothese van verwachte identiteiten door de analyse getoetst worden. Als het antisocialisme voornamelijk ontstond uit reactie op de radicale klassenstrijd, het internationalisme, het antiklerikalisme, de antigodsdienstigheid en het antiflamingantisme van de Gentse socialistische beweging, dan zouden deze identiteiten in de rubriek sterk aanwezig moeten zijn. Spot met de bourgeoisie of ‘klasseverraders’, Belgische en/of Vlaamse nationalist, klerikalen en gelovigen zouden dan schering en inslag zijn. Vanuit socialistisch perspectief kon men zich ook verwachten aan humor met concurrerende arbeidersbewegingen en ideologieën uit anarchistische, liberale en katholieke hoek. Vanschoenbeeks vaststelling van een generationele breuklijn binnen de voornamelijk door mannen geleide socialistische arbeidersbeweging doet de aanwezigheid van gender en leeftijd gerelateerde humor vermoeden.⁵⁴ Omdat Gent een laag immigratiesaldo kende en families generaties lang in dezelfde wijken woonden,⁵⁵ kunnen identificaties van wijken,

identificatie	in-group	out-group	positief	negatief	totaal
christ. arbeidersbeweging	0,00	27,07	0,00	27,26	27,26
klasse	12,74	8,93	0,74	21,12	21,86
klerikalisme	0,00	10,23	0,00	10,23	10,23
establishment	0,00	9,86	0,00	9,86	9,86
politiek katholicisme	0,00	7,16	0,00	7,16	7,16
geloof	0,47	2,33	0,00	5,49	5,49
anarchisme	0,19	4,47	0,19	4,47	4,65
socialisme	3,44	0,00	1,30	2,14	3,44
politiek liberalisme	0,00	3,35	0,00	3,35	3,35
royalisme	0,00	2,05	0,00	2,05	2,05
beroep	0,74	0,19	0,00	0,93	0,93
gender	0,65	0,09	0,00	0,84	0,84
nationale kwestie	0,00	0,56	0,09	0,74	0,84
leeftijd	0,47	0,09	0,19	0,47	0,65
Organisationspatriotismus	0,65	0,00	0,56	0,09	0,65
lib. Arbeidersbeweging	0,00	0,56	0,00	0,56	0,56
stad/gemeente	0,00	0,09	0,00	0,19	0,19
regio	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
straat	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
wijk/buurt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
totaal	19,35	77,02	3,07	96,93	100,00

Tabel 1: relatieve aandeel per identificatie in % (1886-1900)

buurten en straten en een sterke *Organisationspatriotismus* (de liefde voor eigen verenigingen) hier het gevolg van zijn. Men kan eveneens vooronderstellen dat Gentse mededelingen zich tegen andere steden en regio's zullen afzetten.

De analyse is gebaseerd op een corpus van 18.750 zinnen uit Gent die in de periode februari 1886 – december 1900 in *Vooruit* verschenen zijn.⁵⁶ Een ruwe schatting geeft

aan dat ongeveer de helft van alle zinnen niet zo 'betekenisloos' waren, 20% waren ideologisch geïnspireerde socialistische stellingen en de overblijvende 30% betrof uitingen over het dagelijkse leven. Alle zinnen werden discoursanalytisch geanalyseerd en zo werden in totaal 968 zinnen als humoristisch geïdentificeerd.

Het wereldbeeld van de Gentse socialistische militant aan het einde van de 19de eeuw

De 968 als humoristisch geïdentificeerde zinnen werden in categorieën verdeeld naargelang de groepsidentificatie die eruit bleek. Tabel 1 vat het resultaat van deze analyse samen (zie ook Tabel 2 in bijlage dat per identiteit het relatieve aandeel per jaar weergeeft). Door de kwalitatieve inhoudsanalyse kwantitatief te ondersteunen krijgen we een idee waarmee de zenners zich voornamelijk identificeerden gedurende de onderzochte periode. De actualiteit van de dag heeft een grote invloed. Dit blijkt o.m. uit de sterke negatieve identificatie van het anarchisme voornamelijk vanwege schermschetsingen in 1887.⁵⁷

Een aantal identificaties in Tabel 1 komen opvallend weinig aan bod. Verklaringen hiervoor zijn te vinden, ten eerste, in het antonymische karakter van de humoristische mededelingen in de Strijdpennig (cf. supra). Het lage aandeel van 'socialisme' en *Organisationspatriotismus* vloeit bijgevolg voort uit de onderwaardering van positieve identificaties in humoristische mededelingen. Ten tweede wijzen de mededelingen op het lokale karakter van de Gentse Strijdpennig. Het dagelijkse leven voltrok zich steeds in dezelfde buurten zodat er weinig aanleiding was om met andere steden en regio's te lachen. Ten derde, het is belangrijk om de mogelijkheden van humor – als middel om impliciete waarden en normen op de voorgrond te brengen – volledig te benutten. De analyse moet dus vertrekken vanuit het mikpunt zoniet wordt ze verzwakt met identiteiten die niet in humoristische mededelingen voorkwamen. Indien niet of weinig met een bepaalde identiteit gespot werd, wijst het op de relatief lage waarde die men er aan hechtte – de mededelingen over de nationale kwestie zijn hiervoor illustratief (cf. infra).

We zullen hier niet alle identificaties behandelen maar beperken ons tot die van de christelijke arbeidersbeweging, klasse, het klerikalisme, het establishment, het politieke katholicisme, het geloof en natie. Zij nemen driekwart in van de geanalyseerde zinnen en moeten een antwoord kunnen geven op de vraag welke van deze de socialistische militant belangrijk vond.

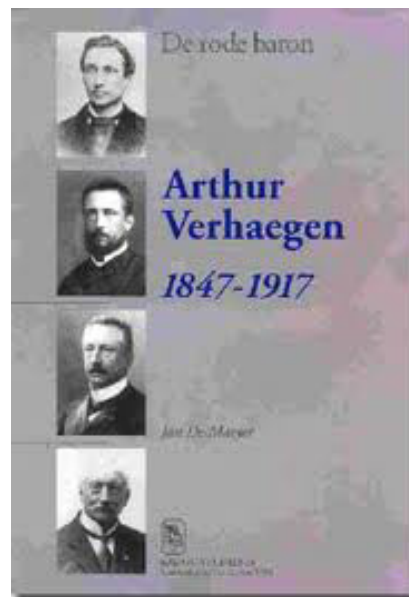
De Ander was in eerste instantie de christelijke arbeidersbeweging – die zich in de beginjaren uitdrukkelijk ‘antisocialistisch’ noemde.⁵⁸ De Gentse antisocialistische stroming was aanvankelijk eerder liberaal dan katholiek en bestond uit een allegaartje van anticoöperatieven, arbeiders, ambachtslui en burgers. Onder de impuls van de architect Arthur Verhaegen evolueerde de stroming naar een christendemocratische arbeidersbeweging genaamd de *Antisocialistische Werkliedenbond* (1891), een alliantie van antisocialisten met verschillende katholieke werkmanskringen en *Vrede* – een katholieke ziekenfonds opgericht door Verhaegen. Hoewel Gentse socialisten en antisocialisten in de praktijk niet altijd vijandig tegenover elkaar stonden – voor sommige aangelegenheden werkten ze zelfs samen⁵⁹ – is het discours ronduit negatief. Behalve in 1886 zijn zetten over antisocialisten in elk jaar van het corpus goed vertegenwoordigd. Het begin van spottende opmerkingen valt samen met de opkomst van de antisocialistische beweging, met name de oprichting van de *Algemene Bond van Werklieden en Burgers*, de uitgave van haar blad *De Lichtstraal* eind 1886 en de oprichting van de antisocialistische *Katoenbewerdersbond*.⁶⁰ Spotnaam bij uitstek was ‘domper’, wat zoveel wil zeggen als iemand die het licht dooft en vooruitgang belemmert.⁶¹ Mikpunten waren leidende figuren als Leon Brugge-man, stichter en voorzitter van de antisocialistische *Katoenbewerdersbond*, die de spotnaam ‘Brutus’ kreeg en op de korrel werd genomen vanwege vermeende onderkruiperij: ‘Brutus, gij durft zeggen dat uwe maatschappij Recht en plicht is, 0,20 Neen, jongen, z’is van loonbedervers en onderkruipers, 0,20’.⁶²

Arthur Verhaegen verschijnt pas na de oprichting van de *Antisocialistische Werkliedenbond* (1891) op het toneel. In liberale kringen werd Verhaegen ‘mijnheer paraplu’ genoemd maar ook socialisten kenden deze bijnaam en verzonden varianten hierop: ‘Paraplu, uwe ongelukkige volgelingen zijn felle Jannen, niet waar! [...]’⁶³; ‘Parasol zegde zondag tot ’nen domper: gij zijt ’nen hoop lafhartegaards, ge laat uwen drapeau afpakken, P., 0,10’.⁶⁴ Deze zet slaat overigens op de verstoring door socialisten van de antisocialistische vaandelwijding in juli 1892,⁶⁵ een evenement dat in de rubriek veel weerklank kreeg.⁶⁶

De Lichtstraal was een ander favoriet mikpunt. Al vanaf het eerste nummer werd het blad in de Strijdpennning constant afgebroken. Favoriete spotnamen waren ‘De Domper’ of ‘Kaarsendomper’. *Het Volk*, de opvolger van *De Lichtstraal*, kreeg deze bijnamen niet en dat heeft alles te maken met het toe-eigenen ervan door de antisocialisten. In 1891-1892 gaven ze namelijk *De Domper* uit, gekenmerkt door scherpe illustraties op de voorpagina.⁶⁷ Door zich de spotnaam als geuzennaam toe te eigenen, geraakte ‘domper’ voor *Het Volk* in onbruik. Zetters hielden het voortaan op ‘Het Volkje’, ‘snullenblad’ of ‘bedriegersblad’. Als etiket voor antisocialisten in het algemeen bleef ‘domper’ echter populair. Ook met de leuze van de beweging – Vaderland, eigendom en huisgezin – werd gespot:⁶⁸ ‘Het huishouden had eens, op zetttersmestdag, zijn huis verloren; het was gedompeld tot in een straatje waar men het maanlicht in volle glans (?) kon genieten, het was dan juist volle maan, 0,10 Doch bij het zien der maan, zank het huishouden op de knieën waardoor het de volle maan in het aangezicht ‘kreeg’, in de naam des vaders, en des zoons en des geestes, amen, 0,10’.⁶⁹

De meerderheid van de humoristische zetten over antisocialisten ging echter niet over specifieke personen en instellingen maar beschouwden hen eerder als één groep. Men verweet hen vooral lafheid en huichelarij: ‘Lagere zielen dan de kaarsendompers zijn er niet te vinden, 0,05 Zij praten altijd van werkmans en worden als geheime politie betaald om het werkvolk tegen te werken 0,05 ’t Is toch curieus, men bekommert (t) zich maar om ’s werkers lot daar waar de socialisten sterk zijn, wat farceurs, 0,05 De keersendomperskliek meent het waarlijk goed met de werklieden ... om hen te foppen, 0,05’.⁷⁰

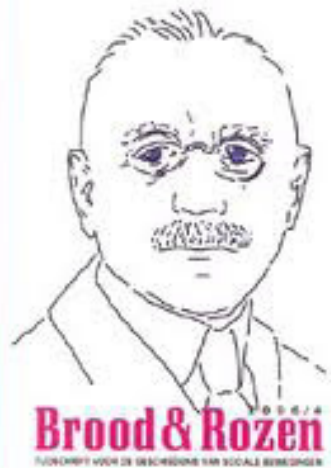
Uit het corpus blijkt dat naast het antisocialisme de socialistische militant erg be-gaan was met relaties tussen de eigen en andere klassen. Begrepen vanuit het standpunt van arbeiders ging het om actoren zoals fabrieksbazen, burgerij, middenstand, meestergasten, ‘kapitalisten’ en arbeiders. Zetten over de eigen klasse bevatten in dit opzicht veel zelfspot. Men gaf zichzelf etiketten als ‘kanailje’ (van canaille: gepeupel, klootjesvolk) en alle soorten samenstellingen met ‘slaven’ zoals: ‘Een

fabrieks-laaif, 0,10’.⁷¹ Ook de term ‘labers’ of ‘labbers’, wat zoveel betekent als arm en vuil, kwamen voor. Deze zelfvernederende of zelfkritische humor wijst op een negatief zelfbeeld. De zelfspot functioneert hier als versterking van solidariteit en identiteit binnen de eigen groep en wijst op een gedeelde sociale situatie.⁷²

Kritiek op de eigen klasse had vaak te maken met een vorm van verraad. In de rubriek waarschuwde men o.a. voor arbeiders die zich op hun werkplaats anders voordeden: ‘Werklieden, opgepast, 0,10 Hij werkt met zijne schoenen en gaat met kloefen naar huis, 0,10’.⁷³ Verklikkers, een bekend fenomeen onder arbeiders,⁷⁴ waren een andere belangrijk mikpunt. De overheid zocht constant naar informanten of trachtte, zoals bij het *Groot Complot*, te infiltreren binnen de socialistische beweging.⁷⁵ Zetters gebruikten de Franse term *mouchard* wanneer ze het over een verklikker hadden: ‘Omdat de geheime politie-mouchard niet rap genoeg is om den oproep der bleekers te kunnen bijwonen, 0,10 Indien er nog mouchards naar onzen oproep komen, zullen wij ze leeren dansen, 0,10’.⁷⁶

Via de rubriek probeerde men verklikkers aan te wijzen wat tot ruzie kon leiden. Eens het zover was, konden zetters het niet laten hun leedvermaak via de Strijdpennning te uiten: ‘De man is op zijn paard gesprongen, 0,15 Als hij in den strijdpennning stond als vuiltong [roddelaar], 0,15 Mouchard moogt ge hem niet verwijten, 0,15 Want hij zou durven bijten, 0,15 Maar we zullen in tijds een rondeden doen, 0,15 En

een muilband kopen om hem aan te doen, 0,15".⁷⁷

Andere arbeiders die een veeg uit de pan kregen waren onderkruipers en 'loonbedervers': "Zij schamen zich niet te drinken en niet te betalen, 0,10 Loonbedervers, zoudt gij den moed hebben den 'Vooruit' voor onze oogen te scheuren lafaards, 0,10 Vergeef het hun want zij weten niet wat zij doen, 0,10".⁷⁸

Meestergasten en aanverwanten vormen een groep die een positie net boven de arbeider bekleedde. Uit de Strijdpennning blijkt het veelvuldig gebruik van geweld. Zo werden gewelddadige ondermeesters omschreven als zij die "gaarne stokvisch" eten, een humoristische term voor stokslagen.⁷⁹ Enkele zetten uit beschuldigingen van pedofilie ('broerkenszonde') of vrouwen mishandeling. Net zoals bij verklikkers werd in de rubriek triomfantelijk gedaan wanneer zo iemand werd aangepakt: "Omdat de lange meesterknecht uit de Lys [vlasspinnerij], eene goede rammeling gehad heeft, 0,10 Omdat hij den naasten keer niet meer zou proberen muizen te vangen achter de kas, 0,10 Omdat een meisje in zijn oogen niet wilde kijken kreeg zij 30 centiemmen boete, maar het zat er rap op, 0,10".⁸⁰

Fabrikanten kregen 'uitbuiters van 't werkvolk' als etiket. Hebzucht ('schrapzucht'), uitbuiting en luiheid waren populaire toeschrijvingen. Een week na de sterfdatum van fabriekseigenaar Jan Casier de Hempinnee herdacht men hem op een ironisch

smalende wijze: "Helaas, hij is niet meer, hij beminde het volk en bijzonderlijk de vrouwen, voor het stoffelijk welzijn van het volk stichtte hij zijne fabriek waar hij op lang en ongezond werk miljoenen won, die hij in zijn zak stak, 0,15 Voor het zedelijk en verstandelijk welzijn van het volk stichtte hij kringen [werkmanskring 't Heilig Kerst], waar men leerde genever drinken, den slonsen dag verheerlijken en god als den bijzondersten, 0,10".⁸¹

Over een andere fabrieksbaas, Karel de Hempinnee, verschenen eveneens enkele schimpscheuten: "Dat er bij krommen Karel eene vijs losstaat, 0,10 In plaats van eenen zetel op het stadhuis, is zijne plaats al besproken in het zothuis, 0,10".⁸² Kennelijk waren de toiletten in zijn fabriek niet al te proper: "Omdat ze de gemakken wat schooner zouden schuren bij Karel De Hempinnee, 0,30".⁸³

Samengeteld namen mededelingen over de christelijke arbeidersbeweging, het politieke katholicisme, het klerikalisme en het geloof zowat de helft (50,14%) van alle humoristische uitingen in. Om de onderlinge verhoudingen te bepalen was het nuttig om ze niet allemaal onder één grote categorie 'christelijke zuil' te plaatsen. Bovenal maakten schenkers het onderscheid expliciet met spotnamen als 'dompers' (antisocialisten), 'tsjeven' (katholicisme), 'kaalkruinen' (klerikalen) en 'kwezels' (gelovigen). Antiklerikalisme wordt in de literatuur beschouwd als één van de centrale kenmerken van de socialistische arbeidersbeweging, verantwoordelijk voor de breuk binnen de arbeidersklasse tussen de socialistische en christelijke beweging.⁸⁴ De kracht van deze identiteit overbrugde de kloof tussen socialistische arbeiders en liberale middenklasse en zorgde voor een antiklerikaal front in de eerste Schooloorlog van begin jaren 1880.⁸⁵ Met een ronduit negatieve identificatie van de geestelijke stand bevestigt de analyse het antiklerikalisme.

De katholieke verkiezingsoverwinning van 1884 temperde de levensbeschouwelijke spanningen maar voor socialistische militanten was de strijd allermindst gestreden. Vooral de jaren 1888 en 1889 bevatten een hoog aantal antiklerikale humoristische zetten. Dit kan te maken hebben met de wisselingen in het ambt van bisschop.⁸⁶

Bisschop Henri Lambrecht zou onder arbeiders een geliefde bisschop geweest zijn,⁸⁷ maar hij kreeg het hard te verduren in de Strijdpennning: "Het schijnt dat Lambrecht niet geneigd is het voorbeeld van zijnen londenschen confrater te volgen, en dat hij het veel gemakkelijker vindt in weelde en rijkdom te leven, terwijl zijne priesters aan de hongerlijders de verduuldigheid aanprediken, 0,10 Christus deed heel anders, maar die was republikein en socialist, terwijl Lambrecht het tegenovergestelde is, 0,10".⁸⁸

Bij zijn aanstelling werd Lambrecht zelfs verwenst: "De nieuwe bisschop moet naar de hel, 0,10".⁸⁹ De paus ontsnapte evenmin aan de schimpscheuten. Voor hem bedacht men bijnamen als 'roomschen beer' of 'la papo'. Ook hem werd huichelarij verweten omdat hij het voorbeeld van Christus niet volgde: "O, volk, leer toch uwe vijanden kennen, dan eerst zult gij vrij en gelukkig zijn, 0,05 Stelt den roomschen beer nevens den gekruisten Christus en gij zult weten wat huichelaar hij is, 0,05 Door uw kind te dopen doodt gij de ontwikkelingsorganen, volgt men dan de verderfelijke leerstelsels, dan is de verstomping volkomen, F.V., 0,05".⁹⁰

In de Strijdpennning spotten men vooral met de priester, pastoor en onderkoster,... zij die dicht bij de gewone man en vrouw in de straat stonden. Populair daarbij was de spotnaam 'paap'. Men nam geestelijken op de korrel die zondigden tegen hun eigen regels. Een kwart van de antiklerikale zetten handelde over vermeende huichelarij, onder meer inzake seksuele normen. Toen de Brusselse burgermeester in 1888 de opdracht gaf om de prostitutie in zijn stad in kaart te brengen, merkte iemand op dat men ook eens in kloosters zou moeten kijken want daar "woekeren" de "vuile broerkens".⁹¹ Pastoors werden in de Strijdpennning terechtgewezen wanneer ze vanuit hun 'biechtkot' de vrouwen 'belonken'.⁹² De biecht was ook niet altijd kuis: "Dikke, ongehuwde paters" hadden het over zaken die men niet in het openbaar zouden herhalen.⁹³ In één zet werd zelfs op pedofilie gealludeerd: "'t Was wat deftiger, paapuielen, 0,10 Dan in uwe krochten, 0,10 Waar de jonge meisjes met den pastoor 'verdikt den boom' spelen, 0,10 Bericht aan wie het aangaat, 0,10".⁹⁴ Het loopspel 'verdikt den boom' krijgt hier een heel andere

betekenis. Een zet vatte het onkuis gedrag van klerikalen samen: “Onder ons paapkens vindt men veel Rodins, maar geene Gabriels, 0,15”.⁹⁵

Met de Luikse congressen van 1886, 1887 en 1890 en *Rerum Novarum* (1891) focuste de katholieke sociale actie des te meer op het antisocialisme.⁹⁶ Volgens zettters waren leugens hierbij een geliefd instrument. In de kerk werden vanuit de ‘kuip’ of ‘leugenstoel’ socialisten voor moordenaars uitgescholden.⁹⁷ De levensbeschouwelijke breuklijn leek in de beginperiode van de *Algemene Bond*, die liberalen en katholieken als leden had, geen rol te spelen.⁹⁸ Toen een groep liberalen de organisatie verlaten had en daarna de bond werd omgevormd tot de *Antisocialistische Werkliedenbond* werd de katholieke strekking duidelijk.⁹⁹ Met de *Werkliedenbond* werd gepoogd de secularisering van de arbeidersklasse tegen te gaan.¹⁰⁰ ‘Godsdienst, huisgezin, eigendom’ was voortaan het motto. Verhaegen wou hierbij behoedzaam te werk gaan om arbeiders niet af te schrikken.¹⁰¹ In de Strijdpennning doorzag men deze plannen en waarschuwde voor “het masker van het anti-socialisme” waar achter “de strijd der kerk tegen het socialisme” verscholen ligt.¹⁰²

Zettters waren ook duidelijk tegen het establishment, de gevestigde orde verpersoonlijkt door officiële ambtenaren of instellingen zoals burgemeesters, justitie, regering, leger en politie. Schimpscheuten konden over de regering gaan of een minister in het bijzonder. Jules Vandenpeereboom (1843-1917) was een populair doelwit. Toen Vandenpeereboom in 1896 het ministerie van oorlog aan zijn portefeuille toevoegde (sinds 1884 was hij al bevoegd voor spoorwegen, post en telegrafie), kwam de associatie met slavendrijver in zwang: “Eenige slaven van Peereboom, 0,90”.¹⁰³ Toen de regering-Beernaert in 1886 besloot om een betogingsverbod in te stellen, fantaseerde iemand wat dit voor de premier betekend moest hebben: “Leve de rust, A, Beernaert, 0,10”.¹⁰⁴

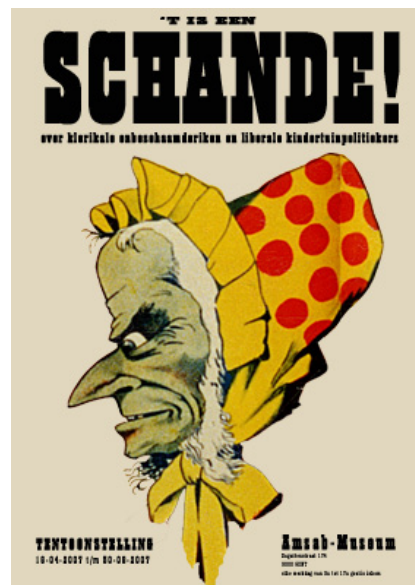
Ook volksvertegenwoordigers kwamen aan bod. Hun houding tegenover het algemeen stemrecht werd op de korrel genomen: “De paljassen uit de Kamer zullen Algemeen Stemrecht geven of..., 0,50”.¹⁰⁵ Niet toevallig waren dit soort uitingen in

1893 te lezen. Begin dat jaar besprak de Kamer het kiessysteem en verschillende wijzigingsvoorstellen, waaronder ook het voorstel voor algemeen stemrecht van progressist Paul Janson. Toen bleek dat met instemming van Janson het voorstel tot meervoudig stemrecht werd afgezwakt, gingen socialisten hierop in staking.¹⁰⁶ In de Strijdpennning werd Jansons opportunisme gelaakt: “Janson heeft n. 16 vergeten: Kazakdraaiers verdienen ook geen kiesrecht, 0,10 Wij zullen nog al leeren van de progressisten, 0,10 En toch is Janson een volks...hater, 0,10”.¹⁰⁷

Burgemeesters kwamen in de rubriek terecht wanneer een betoging of stoet verboden werd. Zetten over de Gentse burgemeester Hippolyte Lippens concentreerden zich in het najaar van 1890. In de drukke verkiezingsperiode (zowel voor werk- en nijverheids-, gemeente- als werkrechtensraad) sprak Lippens een verbod op socialistische propaganda uit, wat hem in de Strijdpennning de bijnamen tiran en tsaar opleverde: “Trots het verbod van den tyran Lippens, zullen wij nog meer propaganda maken”.¹⁰⁸

De antimilitaristische traditie van de socialistische arbeidersbeweging werd in de Strijdpennning weerspiegeld.¹⁰⁹ In februari van elk jaar vond de loting plaats en in die periode kon men in de rubriek humoristische mededelingen over het leger lezen: “Mijne beste geluk wenschen aan gezel Foucaert omdat zijn zoon een goed nummer getrokken heeft, R., 0,40 Liever hem te huis dan bij labers [vuil] voor 3 jaar, 0,25”.¹¹⁰ Ook de legermaaltijden werden niet gesmaakt: “Ik drink liever melk uit ‘Vooruit’, dan soep van den troep, een piot [soldaat], 0,15”.¹¹¹; “Omdat het op het souper beter was dan in de kazern, 0,20”.¹¹²

Het rechtssysteem werd door socialisten als een onrechtvaardige klassenjustitie beschouwd. Ideale voedingsbodem vormden de processen die *Samenwerkende Maatschappij (S.M.) Vooruit*, de krant *Vooruit* en verschillende socialistische voormannen te verduren kregen. Toen er in 1900 een dode viel tijdens een schermutseling tussen stakende dokwerkers en stakingsbrekers berichtte een zekere PDV: “De bazen worden vrijgesproken; de dokwerkers veroordeeld. Neen, er is geen klassengerecht, P.D.V., 0,15”.¹¹³

Spot met het georganiseerde politieke katholicisme komt vooral in de eerste helft van het corpus voor. Geliefde etiketten waren ‘papen’ en ‘tsjeef’. Een ander geliefkoosd doelwit was de krant *De Gentenaar*, uitgegeven door kanunnik Jef Verschuere. Het blad stond niet hoog aangeschreven bij socialistische militanten, die het minachtend hadden over ‘het Gentenaarken’ of ‘den leugenaar’. Dit had vooral te maken met de campagnes van *De Gentenaar* tegen de socialistische beweging in het algemeen en de persoon Anseele in het bijzonder. Het blad zou het gerucht verspreid hebben dat Edward Anseele een huisjesmelker was. Deze beschuldigingen werden ironisch onthaald: “Bericht aan den ‘leugenaar’ Anseele heeft wederom enclos huizen gekocht; ‘k heb er hem mee uit den bazar zien komen, 0,20”.¹¹⁴

De frequentie van spot met het politieke katholicisme nam in het jaar 1887 toe, naar aanleiding van de oprichting van de samenwerkende maatschappij *Volksbelang* door enkele katholieke industriëlen als antwoord op het succes van *S.M. Vooruit*. Het geliefkoosde etiket voor *Volksbelang* was ‘Volksbedrog’: “Ik eet geen brood uit het ‘Volksbedrog’, 0,05”.¹¹⁵; “Een welgekende fabrikant heeft zelf de standregelen rondgedeeld der volksbedriegers-maatschappij aan zijne werklieden, 0,20”.¹¹⁶

Het sterke antiklerikalisme en de sterke afkeer van het politieke katholicisme doen vermoeden dat de houding ten opzichte van het katholieke geloof negatief was. Dit behoeft echter enige nuance. Er

waren inderdaad aanvallen op het irrationele karakter van religie: “Wie kan er nog geloven dat er god bestaat als gij ziet dat men gewijde vaandels kan scheuren!, 0,10”.¹¹⁷ Het praktiseren van het geloof lijkt echter minder gecontesteerd. Aanvallen in de Strijdpennig op ‘rode’ gelovigen zijn een onrechtstreekse aanduiding van de diversiteit onder socialisten: “Een socialist die, om zijn vrouw plezier te doen, te biechten gaat, 0,20. Hoe is het, heeft die tabelette van Ste-Colette op uwe socialistische (?) tong gesmaakt, 0,20. Gij zoudt beter uwe plicht vervullen dan te biechten, 0,20”.¹¹⁸ Hoewel het paasverzuim onder de Gentse arbeiders al 40% bedroeg in 1860 en de zondagsplicht nooit algemeen werd uitgeoefend, bleven de *rites de passage* standhouden.¹¹⁹ De Gentse socialistische arbeidersbeweging heeft dan ook getracht om zich populaire katholieke rituelen toe te eigenen.¹²⁰ Op Kerstmis en Pasen vierde men de geboorte en de verrijzenis van het ‘Socialisme’. De *Socialistische Vrijdenkersbond* organiseerde een Vrije Doop en het Feest der Jeugd als vervanging van het Doopsel en de Eerste Communie. In plaats van het geloof volledig af te wijzen, werden alternatieven gegeven. Bovendien associeerden schenkers zich met de eerste christenen, met Bijbelse taal zoals bleek in de zet over onderkruipers (‘Vergeef het hun want zij weten niet wat zij doen’); of door Christus zelf toe te eigenen als een republikein en een socialist zoals in de spot met de bisschop en de paus (zie hierboven).

Nationale, etnische of taalgroepidentificatie ontbreekt bijna volledig in de Strijdpennig, zowel de internationalistische afwijzing als de nationalistische omhelzing ervan, zowel in zijn Vlaamse als zijn Belgische variant. Hoewel het flamingantische karakter van de antisocialistische beweging geattesteerd is in de literatuur – zeker ten tijde van *De Lichtstraal*¹²¹ – en in mindere mate van de *Antisocialistische Werkliedenbond*, en hoewel de Gentse BWP-federatie zich in de belle époque vaak hevig afzette tegen de Vlaamse beweging, lieten de arbeiders die in de Strijdpennig publiceerden het flamingantisme bijna volledig links liggen. Slechts tweemaal vinden we spottende opmerkingen, nota bene over een gebrek aan Vlaamsgezindheid bij liberale flaminganten. Het ene geval verwijt de Vlaamsgezinde liberale krant *Het Volksbelang* huichelarij omdat het artikels uit

Franstalige bladen overnam zonder ze in het “vlaamsch” te vertalen.¹²² In de andere zet werd het opportunisme van een flamingante liberaal gehekelde: “Ik ken een burgerman die kaas verkoopt en schoensmeer ofte echte kunstboter, 0,10 Daarenboven is hij flamingant en erg liberaal, 0,10 Vlaamsgezind is hij, hij moet zich immer ‘en evidence’ stellen, 0,10 En op zijn liberale overtuiging valt ook geen zier af te dingen, 0,10 Wel plant hij boompjes en hangt-i voor de processie zijn nationalen hertelap uit, 0,10 Maar zie dat doet hij uit louter verdraagzaamheid, 0,10 En dan... de zaakjes voor alles, 0,05 Toch is de man vrijdenker, want dagelijks leest-i een kapittel uit Multatuli, 0,10 Beste erg overtuigde liberale flamingant stik in caseïne en verdwijn, 0,05”.¹²³ Spot met het antisocialisme *vanwege* zijn Vlaamsgezindheid werd niet gevonden.¹²⁴

Uit beide aangehaalde uithalen naar het liberale flamingantisme blijkt een zekere taalgevoeligheid (cf. ‘en evidence’), maar over het algemeen speelde de taalkwestie nauwelijks een rol in de Strijdpennig. De Gentse arbeidersklasse was uitsluitend Nederlandstalig en had te kampen met een Franstalige elite en een tweetalige middenklasse.¹²⁵ Het Frans was bijgevolg een taal van een out-group, met name die van fabrikanten, het establishment, en dergelijke waarvan we eerder al de sterke negatieve identificatie besproken hebben. Het taalverschil was echter nauwelijks aanwezig in de Strijdpennig. Naast de twee uithalen naar liberale flaminganten, vonden we nog slechts twee (negatieve) verwijzingen naar het Frans. In het eerste geval ging dit over luitenant-generaal Vandersmissen die een bloedige rol speelde in de repressie van het oproer in 1886: “Feu! Nom de Dieu! Vander smissen, D.B., 0,10”.¹²⁶ Het Frans werd hier geassocieerd met repressie. In het andere geval werd met het opportunisme van een meestergast gespot die zich als progressist voordeed zeggende: “Messieurrrs, ik ben een prrogrrrrresssist [sic], 0,10”.¹²⁷

De hierboven vermelde uithaal naar de ‘nationalen hertelap’ is één van slechts twee negatieve verwijzingen naar de Belgische natie. In de andere werd de tricolore expliciet toegeschreven aan antisocialisten: “De roode vlag is voor de socialisten, de driekleurige voor de dompers, 0,30”.¹²⁸ Deze mededeling verwijst tegelijk naar de

internationalistische houding van het socialisme. Ze vormt echter een uitzondering in het corpus. Indien de socialistische militant zich sterk met het internationalisme zou identificeren, zou dit in de rubriek door spot met de Vlaamse en/of Belgische natie weerspiegeld moeten worden. Zoals gezien kwamen deze amper voor. Andere zetten getuigen bovendien van een pro-Belgische identificatie. Zo werd Leopold II opgeroepen om het land te verlaten en naar zijn kolonie te verhuizen want “de Belgen hebben reeds lang genoeg voor hem betaald”.¹²⁹ In een andere mededeling vroeg iemand de koning “ons” land te verlaten.¹³⁰

Niettemin toont de relatieve afwezigheid van nationale, etnische of taalgroepidentiteit dat de Gentse militanten net zo min als hun leiders de noodzaak voelden de ‘vaderlandsloze’ kritiek te pareren door de Belgische kaart te trekken.¹³¹ In tegenstelling tot de kaders voelden ze echter niet de noodzaak om het Nederlands te verdedigen, noch om hevig antiflamingantisch uit de hoek te komen.¹³² Dit wijst er mogelijk op dat aan de basis de Vlaamse beweging, in de door mij bestudeerde periode, helemaal niet als een belangrijke Ander werd gepercipieerd waartegen men zich moest afzetten (in tegenstelling tot de *christelijke* arbeidersbeweging).

Conclusie

In het onderzoek naar het wereldbeeld van Gentse socialistische arbeiders aan het einde van de 19de eeuw worstelen historici met de moeilijkheid om het belang van identiteiten tegen elkaar af te wegen. Is de socialistische achterban antiflamingantisch, anti-Belgisch, antigodsdienstig of net niet en in welke mate is hij dat dan? In de literatuur vinden we vaak ontoereikende of tegenstrijdige antwoorden omdat veel vorsers op specifieke identiteiten focussen zonder ze in een hiërarchie van uiteenlopende groepsidentiteiten te plaatsen. Bovendien maken heel wat studies gebruik van *top-down* of indirecte bronnen zodat ze mogelijk een vertekend beeld van Jan Modaal schetsen. We hebben geprobeerd deze twee problemen aan te pakken door humoristische mededelingen in de rubriek *Strijdpennig* uit het Gentse socialistische dagblad *Vooruit* te analyseren met de bedoeling om impliciete normen en waarden *from below* te benaderen.

Uit de analyse bleek de noodzaak tot onderzoek van *onderuit*. Groepsidentiteiten wortelen namelijk in de dagelijkse leefwereld van socialistische militanten. Eind 19de eeuw gebruikten ze in de Strijdpennning humor om hun eigen groepsgrenzen te bevestigen, te versterken en te verdedigen. De verdedigende humor diende in de eerste plaats de antisocialistische aanvallen te pareren. Deze spot van onderaf richtte zich niet zozeer tegen leidende figuren (bisschop of katholieke politici) maar tegen mensen uit hun eigen directe omgeving die niet voldeden aan de socialistische gedragscode en/of tegen critici (van *De Gentenaar* tot de pastoor in zijn 'leugenstoel'). De heftige 'rode' reacties op de antisocialistische aanvallen illustreren hoe nauw beide groepen (socialisten en antisocialisten) op elkaar leken en hoe hevig de concurrentie om de arbeider was. Men kan stellen dat socialistische militanten vooral de draak staken met hun sterk gelijkende Ander. Hoewel ze zich zeer sterk identificeerden met hun klasse – als arbeider dus – was dit niet voldoende om de levenbeschouwelijke breuklijn met de antisocialisten te overbruggen. Zowat de helft van de humor sloeg op antisocialisten, klerikalen, politiek katholicisme en het geloof. Dit komt overeen met het beeld dat Vanschoenbeek schetste van de gemiddelde socialistische militant als sociaal-antiklerikaal. Het lage aandeel van humor over het geloof nuanceert echter de antigodsdienstigheid van de rode achterban. Zoals de toe-eigening van Christus aantoonde, had een socialistische militant meer problemen met de hoofdzonden van

de pastoor en antisocialistische arbeiders dan met religie op zich.

De stemmen van onderaf lijken vooral een ander licht te werpen op de literatuur over nationale identiteit bij arbeiders. De socialistische militant – althans diegene die in de Strijdpennning aan het woord kwam – was niet antiflamingantisch of anti-Belgisch. Dit roept enkele vragen op. Waarom, bijvoorbeeld, is er nauwelijks sprake van antiflamingantisme terwijl antisocialisten, de vijand bij uitstek, openlijk Vlaamsgezind en Belgisch patriottisch geweest zouden zijn? Waren de militanten – in tegenstelling tot de rode kaders – niet hevig gebeten op de Vlaamse beweging? Of wijst het kleine aantal mededelingen over de nationale en taalkwestie dat ze in de onderzochte periode op dit vlak onverschillig waren en nog beide kanten konden opgaan? Of moeten we het duidelijk flamingantisch karakter van de antisocialisten nuanceren en ons afvragen of socialistische militanten hen überhaupt als Vlaamsgezind percipieerden? Beide bewegingen opereerden in dezelfde buurten zodat er voldoende aanleiding geweest moet zijn om een antiflamingantische identiteit in werking te doen treden. Als de *Algemene Bond* zo Vlaamsgezind was, en als dit, samen met het antiklerikalisme, de reden was waarom het arbeiders kon aantrekken, waarom was de *Antisocialistische Werkliedenbond* dan levensvatbaar? Is het dan niet eerder omdat antisocialistische arbeiders gekant waren tegen het openlijk antiklerikalisme van socialisten? Indien dit het geval is, en ons onderzoek naar de Strijdpennning wijst in deze richting, nuanceert dit de these van Strikwerda over het wervend project van linguïstisch nationalisme onder arbeiders.

Noten:

¹ G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen: le 'monde socialiste gantois' en de Gentse socialisten vóór de Eerste Wereldoorlog*, (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Nieuwste geschiedenis, RUG), 1992, pp. 924-925.

² P. Pasture, "Anti-internationalisme en antisocialisme in de christelijke arbeidersbeweging: Vlaanderen in internationaal perspectief", *Brood & Rozen*, 1997, no. 1, p. 27.

³ C. Strikwerda, *A house divided: Catholics, socialists, and Flemish nationalists in nineteenth-century Belgium*, Lanham (Md.), 1997, p. 256.

⁴ Voor een korte stand van zaken zie o.a. Vanschoenbeek (G.) & Defoort (H.), "Socialistische Partij" in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, pp. 2777-2789; Van Ginderachter (M.), "Social Democracy and National Identity: The Ethnic Rift in the Belgian Workers' Party (1885-1914)", *International Review of Social History*, LII, 2007, pp. 215-240.

⁵ M. Van Ginderachter, "Social Democracy and National Identity", p. 221.

⁶ C. Strikwerda, "The Divided Class: Catholics vs. Socialists in Belgium, 1880-1914", *Comparative Studies in Society and History*, XXX, 1988, no. 2, p. 355; C. Strikwerda, *A house divided*, p. 134.

⁷ C. Strikwerda, *A house divided*, p. 314.

⁸ Wils (L.), "De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging" in: E. Gerard & J. Mampuy (eds.), *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, Leuven, 1986, pp. 15-40; P. Pasture, "Kerk, natie en arbeidersklasse. Een essay over collectieve identificatie, in het bijzonder m.b.t. de (christelijke) arbeidersbeweging in België", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, VI, 1999, pp. 24-25.

⁹ M. Van Ginderachter, "Social Democracy and National Identity", pp. 222-224.

¹⁰ M. Van Ginderachter, "'Cultuur en Canaille'. Over sociale geschiedschrijving from below" in: J. Art, B. De Nil & M. Jacobs (eds.), *Gezocht: het verhaal van Jan Modaal*, Gent, 2007, p. 106.

¹¹ G. Vanschoenbeek, "Socialisten: Gezellen zonder vaderland? De Belgische Werkliedenpartij en haar verhouding tot het 'vaderland België', 1885-1940", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, III, 1997, p. 239.

¹² Dit artikel is gebaseerd op De Sutter (B.), *Over dompers, mouchards en papen. Constructie van identiteit, via humor. Casus: de Gentse socialistische Strijdpennning in Vooruit (1886-1900)*, (Onuitgegeven mastersverhandeling, Nieuwste geschiedenis, UGent), 2008 dat verder bouwt op verkenningen ondernomen in Van Ginderachter (M.), "Jean Prolo, waer bestu bleven? Speuren naar de bronnen van 'gewone mensen' in 19de-eeuwse archieven" in: W. Vandenbussche (red.), "Terug naar de bron(nen). Taal en taalgebruik in de 19de eeuw in Vlaanderen", *Verlagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde*, CXIV, 2004, no. 1, pp. 19-31 en M. Van Ginderachter, *Vaderland in de Belgische werkliedenpartij (1885-1914): sociaal-democratie en nationale identiteit From below. Een casusstudie van Gent, Brussel en de Borinage*, (Onuitgegeven

doctoraatsverhandeling, Nieuwste geschiedenis, UGent, 2004, pp. 69-72, 517.

¹³ Internationaal voert de *International Society for Humor Studies* de toon met haar tijdschrift *International Journal for Humor Research* of kortweg *Humor*. De samenstelling van de redactieraad vertelt veel over welke wetenschappen aandacht aan humor geven. Men vindt er linguïsten, communicatiewetenschappers, filologen, antropologen, sociologen, psychologen maar geen historici. Voor uitgebreide overzichten met betrekking tot de sociale theorie rond humor zie Raskin (V.), *Semantic mechanisms of humor*, Dordrecht, 1985; Attardo (S.), *Linguistic theories of humor*, Berlin/New York, 1994. Een ruime synthese met psychologische invalshoek is Martin (R.A.), *The psychology of humor: an integrative approach*, New York, 2007. Een bespreking van humortheorieën in hun ontstaanscontext is te vinden in Billig (M.), *Laughter and Ridicule. Towards a Social Critique of Humour*, London-California/New Delhi, 2005.

¹⁴ J. Huizinga, *Homo ludens: proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (8 ed.), Groningen, 1985, pp. 5-6; E. Le Roy Ladurie, *Montaillou, een ketters dorp in de Pyreneeën (1294-1324)* (C. Den Boer & R. Fagel, Trans. 1e-7e ed.), Amsterdam, 1984, pp. 167-168.

¹⁵ Thomas (K.), "The place of laughter in Tudor and Stuart England", *Times Literary Supplement*, 21.01.1977, pp. 77-81.

¹⁶ P. Burke, "Collective Psychology and Social Change – Achievements and Problems" in: B. Loewenstein (ed.), *Geschichte und Psychologie: Annäherungsversuche*, Pfaffenweiler, 1992, pp. 31-32.

¹⁷ Gay (P.), "The Bite of Wit" in: P. Gay, *The Cultivation of Hatred: The Bourgeois Experience Victoria to Freud* (Vol 3), New York, 1993, pp. 368-423.

¹⁸ Bremmer (J.) & Roodenburg (H.) (eds.), *A cultural history of humour: from antiquity to the present day*, Cambridge, 1997.

¹⁹ Beyen (M.) & Verberckmoes (J.) (eds.), *Humor met een verleden*, Leuven, 2006.

²⁰ Zie o.a. Verberckmoes (J.), *De lach: mogelijkheden van een historisch onderzoek betreffende de Zuidelijke Nederlanden 1599-1633*, (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Geschiedenis, KUL), 1984; Verberckmoes (J.), "De volkscultuur en het lachen in de Spaanse Nederlanden", *Volkskunde*, XCIII, 1992, no. 1, pp. 40-49; Verberckmoes (J.), *Schertsen, schimpen en schateren: geschiedenis van het lachen in de zuidelijke Nederlanden, zestiende en zeventiende eeuw*, Nijmegen, 1998.

²¹ L. Van Ypersele, "L'image du roi dans la caricature politique en Belgique de 1884 à 1914",

Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, XXVI, 1996, nos. 1-2, p. 135; zie ook Lambrecht (J.), "Karikaturen over de Spaanse burgeroorlogen in de Belgische dagbladers (17.7.36-30.3.39)", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XVIII, 1987, nos. 3-4, pp. 801-864.

²² Bremmer (J.) & Roodenburg (H.) (eds.), *A cultural history of humour: from antiquity to the present day*, Cambridge, 1997; T. Meder & E. Venbrux, "Vertelcultuur" in: T. Dekker, H. Roodenburg & G. Rooijackers (eds.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*, Nijmegen, 2000, pp. 321-327; Beyen (M.) & Verberckmoes (J.) (eds.), *Humor met een verleden*, Leuven, 2006.

²³ M.L. Apte, *Humor and laughter: an anthropological approach*. Ithaca, 1985, p. 128.

²⁴ H. Roodenburg, "To converse agreeably: civility and the telling of jokes in seventeenth-century Holland" in: J. Bremmer & H. Roodenburg (eds.), *A Cultural History of Humour: From Antiquity to the Present Day*, Cambridge, 1997, p. 113.

²⁵ G. Deneckere, *Sire, het volk mort: collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*, (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Nieuwste geschiedenis, RUG), 1994, p. 254 e.v.

²⁶ 't Hart (M.) & Bos (D.), "Humour and Social Protest", *International Review of Social History*, LII, 2007, pp. 1-305.

²⁷ Een uitgebreide bespreking van de productiecontext van de rubriek is te vinden in B. De Sutter, *Over dompers, mouchards en papen*, pp. 87-145. Voor een beknopte samenvatting zie B. De Sutter, "Humor 'from below' aan het einde van de 19e eeuw. Socialisten en de 'Strijdpenning' in 'Vooruit'", *Brood & Rozen*, 2010, no. 1, pp. 33-37.

²⁸ *Vooruit*, 15 februari 1886, p. 4.

²⁹ M. Beyen & J. Verberckmoes (eds.), *Humor met een verleden*, Leuven, 2006, p. 17.

³⁰ Veale (T.), "Incongruity in humor: Root cause or epiphenomenon", *Humor*, XIV, 2004, no. 4, pp. 419-428.

³¹ K. Thomas, "The place of laughter in Tudor and Stuart England", *Times Literary Supplement*, 21.01.1977, p. 77.

³² Dupréel (E.), "Le problème sociologique du rire" in: E. Dupréel (ed.), *Essais pluralistes*, Paris, 1949, pp. 27-69.

³³ Zie o.a. M. Douglas, *Implicit meanings: selected essays in anthropology* (2nd ed.), London, 1999, p. 148; S. Attardo, *Linguistic theories of humor*, Berlin/New York, 1994, pp. 11-12.

³⁴ Bijv.: "Pol, naar den Congo, 0,10" (*Vooruit*, 17 juli 1886, p. 4); "Dat ik barbier was

van Carton, zijn baard was af voor goed, 0,20" (*Vooruit*, 21 september 1888, p. 4).

³⁵ Gebruikelijk in linguïstisch humoronderzoek zie o.a. V. Raskin, *Semantic mechanisms of humor*, Dordrecht, 1985, pp. 3, 51, 58; Attardo, *Linguistic theories of humor*, pp. 196-197; 2001, 30-32.

³⁶ Geertz (C.), "Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture" in: C. Geertz (ed.), *The Interpretation of Cultures*, Londen, 1993, pp. 3-30.

³⁷ *Vooruit*, 1 oktober 1887, p. 4.

³⁸ In 1887 vergaloppeerde Lootens zich door o.a. Edward Anseele van corruptie te beschuldigen. Later in het jaar kreeg hij zowat iedereen op zijn dak wegens een vermeende schietpartij (J. Moulart, *Rood en zwart. De anarchistische beweging in België. 1880-1914*, Leuven, 1995, p. 105; P. De Witte, *De geschiedenis van Vooruit en de Gentsche socialistische werkersbeweging sedert 1870*. Gent: De Witte, 1898, p. 158).

³⁹ E. Voordeckers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers: repertorium (1667-1914)*, Leuven, 1964, pp. 384-385.

⁴⁰ G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 682.

⁴¹ De methode is gebaseerd op de inzichten van Martineaus sociaal-functioneel humormodel, ideologische discoursanalyse en linguïstische pragmatiek (Blommaert (J.) & Verschueren (J.), *Het Belgische migrantendebat: de pragmatiek van de abnormalisering*, Antwerpen, 1992; Martineau (W.H.), "A model of the social functions of Humor" in: J.H. Goldstein & P.E. McGhee (eds.), *The psychology of humor*, London, 1972, pp. 101-125; Van Dijk (T.A.), "Ideological discourse analysis", *New Courant*, IV, 1995, pp. 135-161.

⁴² Van Dijk (T.A.), "Ideological discourse analysis", pp. 135-161, en Dupréels groepsversterkende en -bevestigende rire d'accueil (cf. supra).

⁴³ 'In-group' verwijst naar de collectiviteiten waarvan men meent deel uit te maken en is tegengesteld aan 'out-group', de collectiviteiten waarmee men geen verbondenheid voelt.

⁴⁴ G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, pp. 921-923.

⁴⁵ Een analyse van de verwijzingen naar beroepsgroepen in de rubriek kan een manier zijn om die 'bredere basis' verder te specificeren. Indien we het volledige corpus beschouwen is het aandeel van bedienden (van *Vooruit*) meer dan het dubbele dan dat van de textielarbeiders. Deze laatste komen op hun beurt dubbel zo veel voor als schoenmakers en houtbewerkers en zelfs drie keer meer dan metaalarbeiders. Wanneer we ons tot de humoristische zetten beperken, blijkt dat de helft ervan om textielarbeiders gaat, op verre

afstand gevolgd door drukkers (10%) en metaalarbeiders (9%). Deze schatting geeft de indruk dat de zetten voornamelijk van arbeiders uit grote textiel fabrieken kwamen. Problematisch is dat we hiermee de behoefte tot profilering van het beroep voor alle auteurs gelijkstellen. Alsof iedereen even fier was over het werk dat men verrichtte, terwijl de rivaliteit tussen sommige beroepen iets anders suggereert (zie bijv. de meubelmakers en de houtbewerkers in G. Vanschoenbeek, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen - Baarn - Gent : Hadewijch - AMSAB, 1995, p. 100). Bovendien bestonden tussen beroepen ook verschillen in de behoefte om humor te uiten, zoals blijkt uit de totale afwezigheid van verwijzingen naar bedienden in humoristische zetten.

⁴⁶ *Vooruit*, 4 november 1898, p. 1.

⁴⁷ *Le Peuple*, 9 augustus 1898, p. 1.

⁴⁸ *Le Peuple*, 9 augustus 1898, p. 1.

⁴⁹ B. De Sutter, "Humor 'from below' aan het einde van de 19e eeuw", p. 37.

⁵⁰ A. Archakis (A.) & V. Tsakona, "Analyzing conversational data in GTVH terms: A new approach to the issue of identity construction via humor", *Humor*, XVIII, 2005, no. 1, p. 48.

⁵¹ *Vooruit*, 16 november 1888, p. 4.

⁵² Leopold II kreeg deze spotnaam in de jaren 1870 naar aanleiding van de benoeming van de katholieke oud-minister Peter De Decker tot gouverneur van Limburg die door een frauduleus faillissement gecompromiteerd was geraakt (G. Deneckere, *Sire, het volk mort*, pp. 65-72).

⁵³ De Sutter (B.) & Van Ginderachter (M.), "Working-class Voices from the late Nineteenth century: 'Propaganda Pence' in a Socialist Paper in Ghent", *History Workshop Journal*, LXIX, 2010, no. 1, pp. 133-145.

⁵⁴ G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 679, 705.

⁵⁵ M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland: de vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WO I*, Gent, 2005, pp. 26-27.

⁵⁶ Het 18.750 zetten tellende corpus werd door 30 studenten van de Universiteit Gent samengesteld in het kader van het vak Historisch praktijk II: oefeningen (2de bachelor geschiedenis, academiejaar 2005-2006) onder leiding van Maarten Van Ginderachter. De begindatum valt samen met het verschijnen van de eerste Strijdpenningsrubriek in *Vooruit* op 15 februari 1886. Naarmate de eeuwwisseling nadert en vooral na 1900 neemt het aandeel van betekenisvolle mededelingen af zodat december 1900 als einddatum werd gekozen. Vanwege het belang van contextualisering en het daarmee gepaard

gaande intensieve bronnenwerk beperkten we ons tot mededelingen die uit Gent kwamen.

⁵⁷ August Lootens stond daarbij in het centrum van de aandacht (cf. supra). Toen het tussen Anseele en Lootens nog koek en ei was, onderhield laatstgenoemde al contacten met de latere Nederlandse anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Eens uit de partij gezet, stichtte hij het anarchistische blad *De Opstand* (G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 216, 682-685).

⁵⁸ Dit stuk over de christelijke arbeidersbeweging verscheen eerder al in De Sutter (B.), "Humor 'from below' aan het einde van de 19e eeuw", pp. 31-47.

⁵⁹ Zoals in 1888 en in 1900 (C. Strikwerda, *A house divided*, p. 232; G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 148).

⁶⁰ De Maeyer (J.), "Op zoek naar de wortels van de christelijke arbeidersbeweging. De Antisocialistische Werkliedenbond van Gent vóór 1914" in: E. Gerard & J. Mampuy (eds.), *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, Leuven, 1986, pp. 41-103; Gérin (P.), "Sociaal-Katholicisme en Christen-democratie" in: E. Gerard (ed.), *De christelijke arbeidersbeweging in België*, Leuven, 1991, pp. 56-113.

⁶¹ Bij uitbreiding gold de schimpnaam voor iedereen die in het vaarwater van de socialistische arbeidersbeweging kwam. Zodra liberalen met een arbeidersbeweging begonnen – in 1893 met de *Liberale Werkersverdediging* – verscheen een variant: "Omdat men de mensen niet zou dwingen om in den Vrijen Bond [liberale ziekenbeurs *De Vrijheid*] van de blauwe dompers te gaan, 0,10" (*Vooruit*, 1 september 1893, p. 4). Af en toe werden katholieken 'paapsche dompers' genoemd. Deze varianten zijn echter sporadisch. Samen met de kennelijke behoefte van de auteurs om een onderscheid te maken suggereert dit dat wanneer men het louter over 'domper' had, men voornamelijk de christelijke arbeidersbeweging bedoelde.

⁶² *Vooruit*, 29 oktober 1887, p. 4. In het Gentse taalgebruik betekent 'Brutus' iets als een 'dik man' of 'kind' (Zie het lemma 'Brutus' in Lievrouw-Coopman (L.), *Gents Woordenboek*, Gent, 1950).

⁶³ *Vooruit*, 29 juli 1892, p. 4. Voor de bijnaam zie J. De Maeyer, *Arthur Verhaegen 1847-1917. De rode baron*, Leuven, 1994, p. 11.

⁶⁴ *Vooruit*, 1 augustus 1892, p. 4.

⁶⁵ J. De Maeyer, *Arthur Verhaegen 1847-1917*, p. 247.

⁶⁶ Zie o.a. "Rondgehaald in de [sic] De Goubloem, achter in 't nieuw wasschen van den

drapeau der dompers, 0,65" (*Vooruit*, 29 juli 1892, p. 4); "De pislap der antieken is gekocht door een vodewijf uit de Esschestraat, voor 17 centiem, daarop rondgehaald, 0,40" (*Vooruit*, 29 juli 1892, p. 4); "Dompers, gij hebt nu uwe vlag ingehuldigd, het is nu nog maar de eerste maal en gij ziet wat er van komt, 0,50" (*Vooruit*, 29 juli 1892); "Mad. gaf ook 'n kluit omdat zij zulke leute gehad had bij het hooren dat de dompers drapeau zoo slecht gewijd en zoo goed gescheurd is, 0,10" (*Vooruit*, 1 augustus 1892, p. 4).

⁶⁷ E. Voordeckers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers*, pp. 152-153.

⁶⁸ Na de oprichting van de *Antisocialistische Werkliedenbond* veranderde ook de leuze van de beweging en werd 'Vaderland' door 'Godsdienst' vervangen (G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 144; J. De Maeyer, "Op zoek naar de wortels van de christelijke arbeidersbeweging", p. 54).

⁶⁹ *Vooruit*, 24 september 1887, p. 4.

⁷⁰ *Vooruit*, 9 augustus 1887, p. 4.

⁷¹ *Vooruit*, 20 december 1889, p. 3.

⁷² A.C. Zijderveld, *Sociologie van de zotheid: de humor als sociaal verschijnsel*, Meppel, 1971, p. 153; W.H. Martineau, "A model of the social Functions of Humor" in: J.H. Goldstein & P.E. McGhee (eds.), *The psychology of humor*, London, 1972, pp. 116-119.

⁷³ *Vooruit*, 2 november 1888, p. 3.

⁷⁴ D. De Weerd, *De Belgische socialistische arbeidersbeweging op zoek naar een eigen vorm: 1872-1880*, Antwerpen, 1972, pp. 160-162.

⁷⁵ In 1889 kwam aan het licht dat de staatsveiligheid zich in de Parti Socialiste Républicain, een tijdelijke scheiding van de BWP, had gefiltreerd. Léon Pourbaix, een infiltrant, probeerde tijdens een algemene staking de gespannen situatie door middel van enkele dynamietstaven verder te doen escaleren (G. Deneckere, *Sire, het volk mort*, p. 684).

⁷⁶ *Vooruit*, 3 september 1887, p. 4.

⁷⁷ *Vooruit*, 14 november 1895, p. 4.

⁷⁸ *Vooruit*, 2 juli 1887, p. 4.

⁷⁹ Zie het lemma 'stokvisch' in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

⁸⁰ *Vooruit*, 18 juli 1890, p. 4.

⁸¹ *Vooruit*, 18 maart 1892, p. 4.

⁸² *Vooruit*, 14 februari 1890, pp. 3-4.

⁸³ *Vooruit*, 20 december 1889, p. 3.

⁸⁴ C. Strikwerda, *A house divided*, p. 127.

⁸⁵ C. Strikwerda, "The Divided Class", p. 359.

⁸⁶ Op 17 juni 1888 stierf Hendrik Bracq. Zijn opvolger Henri Lambrechts stierf amper een jaar later en werd op zijn beurt opgevolgd door Antoine Stillemans (L. Collin, "1. Henri Lambrecht en Antoine Stillemans (1888-1916)" in:

- M. Cloet (ed.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, 1992, pp. 349-350).
- ⁸⁷ L. Collin, "1. Henri Lambrecht en Antoine Stillemans (1888-1916)", p. 349.
- ⁸⁸ *Vooruit*, 16 november 1888, p. 4.
- ⁸⁹ *Vooruit*, 14 juli 1888, p. 4.
- ⁹⁰ *Vooruit*, 21 december 1888, p. 4.
- ⁹¹ "De burgemeester van Brussel moet van den minister van het inwendige eene lijst opmaken van de geheime ontuchthuizen en het aantal meisjes die zich aan de prostitutie overgeven. Zou hij ook niet moeten weten hoeveel vuile broekens er in de Belgische kloosters woekeren, 0,26" (*Vooruit*, 21 juli 1888).
- ⁹² *Vooruit*, 13 oktober 1888, p. 3.
- ⁹³ *Vooruit*, 1 oktober 1894, p. 4.
- ⁹⁴ *Vooruit*, 14 december 1888, p. 4; (Zie het lemma 'boom' in Lievevrouw-Coopman, 1950).
- ⁹⁵ *Vooruit*, 18 december 1891, p. 4.
- ⁹⁶ P. Gérin, "Sociaal-Katholicisme en Christendemocratie", p. 75; L. Collin, "1. Henri Lambrecht en Antoine Stillemans (1888-1916)", p. 354.
- ⁹⁷ "Paapuul, in uw leugenstoel op de socialisten niet te schimpen, 0,10" (*Vooruit*, 21 december 1888, p. 4); "Omdat de zwartrok van den Droogeschenweg in zijne kuip van zijne kerkelijkheid zou spreken maar niet dat al de socialisten moordenaars zijn, 0,25" (*Vooruit*, 17 maart 1893, p. 4).
- ⁹⁸ C. Strikwerda, *A house divided*, p. 80.
- ⁹⁹ G. Vanschoenbeek, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, p. 144.
- ¹⁰⁰ J. De Maeyer, "Op zoek naar de wortels van de christelijke arbeidersbeweging", p. 54.
- ¹⁰¹ J. De Maeyer, *Arthur Verhaegen 1847-1917*, p. 244.
- ¹⁰² *Vooruit*, 10 juli 1891, p. 4.
- ¹⁰³ *Vooruit*, 16 december 1897, p. 4.
- ¹⁰⁴ *Vooruit*, 15 maart 1886, p. 4.
- ¹⁰⁵ *Vooruit*, 3 maart 1893, p. 4.
- ¹⁰⁶ G. Deneckere, *Sire, het volk mort*, pp. 697-701.
- ¹⁰⁷ *Vooruit*, 14 oktober, 1892, p. 4.
- ¹⁰⁸ *Vooruit*, 19 augustus 1898, p. 3.
- ¹⁰⁹ Campagnes tegen de conscriptie bevorderden de uitbreiding van de Belgische afdeling van de *Internationale Werkliedenvereniging* met Gentse verenigingen waardoor de Belgische Eerste Internationale niet langer beperkt bleef tot Brusselse en Luikse leden (D. De Weerd, *De Belgische socialistische arbeidersbeweging op zoek naar een eigen vorm*, pp. 21-23).
- ¹¹⁰ *Vooruit*, 19 februari 1892, p. 4.
- ¹¹¹ *Vooruit*, 16 oktober 1886, p. 4.
- ¹¹² *Vooruit*, 18 februari 1888, p. 4.
- ¹¹³ *Vooruit*, 3 augustus 1900, p. 3.
- ¹¹⁴ *Vooruit*, 15 en 16 mei 1886, p. 4.
- ¹¹⁵ *Vooruit*, 6 augustus 1887, p. 4.
- ¹¹⁶ *Vooruit*, 7 mei 1887, p. 4.
- ¹¹⁷ *Vooruit*, 1 augustus 1892, p. 4.
- ¹¹⁸ *Vooruit*, 18 april 1890, pp. 3-4.
- ¹¹⁹ E. Lamberts, "Een vrije kerk in een burgerstaat (1830-1888)" in: M. Cloet (ed.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1992, p. 298; J. Art, "De gelovigen en het parochiale leven. Aspecten van de religieuze praktijk" in: M. Cloet (ed.), *Het bisdom Gent 1559-1991: vier eeuwen geschiedenis* (2 ed.). Gent, 1992, p. 419-422.
- ¹²⁰ VERBRUGGEN (P.), "Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, XVII, 1991, no. 4, pp. 414-433.
- ¹²¹ J. De Maeyer, "Op zoek naar de wortels van de christelijke arbeidersbeweging", p. 43; C. Strikwerda, *A house divided*, p. 243.
- ¹²² "'Het Volksbelang' is flamingantisch, en het neemt uit fransche bladen artikelen over zonder ze in het vlaamsch te vertalen, hoo belachelijk, 0,10" (*Vooruit*, 22 en 23 mei 1886, p. 4).
- ¹²³ *Vooruit*, 1 september 1893, p. 4.
- ¹²⁴ De mogelijkheid dat beide zetten over de Algemene Bond der Werklieden en Burgers/Anti-socialistische Werkliedenbond handelden, wordt uitgesloten. *Het Volksbelang* was een flamingantisch weekblad dat tot de liberale strekking hoorde met vanaf 1883 historicus Paul Fredericq als hoofdredacteur (Von Der Dunk (H.W.) & Dolderer (W.), "Fredericq, Paul" in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, pp. 1204-1205). Bij het tijdstip van de tweede zet hadden liberalen zich al uit de antisocialistische beweging teruggetrokken.
- ¹²⁵ C. Strikwerda, "The Divided Class", p. 337.
- ¹²⁶ *Vooruit*, 24 en 25 april 1886, p. 4.
- ¹²⁷ *Vooruit*, 21 maart 1890, pp. 3-4.
- ¹²⁸ *Vooruit*, 17 november 1899, p. 3.
- ¹²⁹ *Vooruit*, 20 september 1889, p. 4.
- ¹³⁰ "Gij, Leopold der Belgen, met uw 4 of 5 miljoen komt ons niet langer kwellen, wij hebben u niet meer vandoen, zeg vaarwel aan de soldaten werpt uwe kroon maar in den hoek en wilt ons land verlaten, gij krijgt saffens uwen boek, 1,00" (*Vooruit*, 20 juni 1890, p. 4, eigen nadruk).
- ¹³¹ M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland*, p. 369.
- ¹³² Over deze paradoxale juxtapositie in het Gentse socialisme zie M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland*, pp. 371-374.

BIJLAGE Tabel 2: relatief aandeel per identificatie per jaar in % (1886-1900)

Identiteit / jaar	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1886-1900
anarchisme	0,19	4,09	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,09	0,09	0,00	0,00	4,65
beroep	0,00	0,00	0,09	0,00	0,09	0,00	0,09	0,00	0,19	0,09	0,00	0,00	0,09	0,00	0,28	0,93
christ. arbeidersbeweging	0,19	10,79	3,53	1,86	2,51	1,30	3,72	0,65	0,47	0,37	0,19	0,74	0,37	0,47	0,09	27,26
establishment	1,40	1,49	0,84	1,02	1,30	0,37	0,56	0,28	0,28	0,65	0,00	0,09	0,93	0,47	0,19	9,86
geloof	0,47	0,93	0,93	0,56	0,37	0,00	1,12	0,28	0,09	0,37	0,00	0,28	0,09	0,00	0,00	5,49
gender	0,00	0,09	0,19	0,00	0,09	0,00	0,00	0,19	0,00	0,19	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,84
klasse	1,67	3,53	2,42	2,33	2,60	0,84	2,51	0,65	1,02	1,49	0,28	0,56	0,47	0,56	0,93	21,86
klerikalisme	0,84	2,23	3,07	2,05	0,28	0,19	0,37	0,28	0,56	0,00	0,09	0,19	0,00	0,00	0,09	10,23
leeftijd	0,00	0,09	0,28	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,65
lib. arbeidersbeweging	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,28	0,09	0,00	0,00	0,19	0,00	0,00	0,00	0,56
nationale kwestie	0,19	0,00	0,09	0,00	0,19	0,00	0,00	0,19	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,84
Organisationspatriotismus	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,19	0,37	0,00	0,00	0,65
politiek katholicisme	1,21	2,05	0,74	0,56	1,12	0,19	0,84	0,00	0,19	0,00	0,19	0,00	0,09	0,00	0,00	7,16
politiek liberalisme	0,56	0,84	0,09	0,28	0,56	0,00	0,28	0,09	0,19	0,09	0,09	0,00	0,19	0,09	0,00	3,35
regio	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
royalisme	0,28	0,09	0,74	0,09	0,19	0,00	0,28	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,09	0,09	0,09	2,05
socialisme	0,56	0,00	0,28	0,28	0,19	0,28	0,28	0,00	0,09	0,19	0,19	0,47	0,28	0,37	0,00	3,44
stad/gemeente	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,19
straat	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
wijk/ buurt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Totaal relatief</i>	7,53	26,33	13,40	9,21	9,49	3,16	10,05	2,88	3,44	3,63	1,12	2,88	3,07	2,14	1,67	100,00
<i>Totaal absoluut</i>	81	283	144	99	102	34	108	31	37	39	12	31	33	23	18	1075